

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

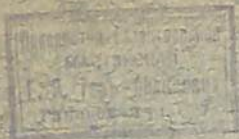
406

2122222222 14
2122222222 16
2122222222
1903

1

S - 80

2010

2127

44274

№ 2

Լ. Ն. ՏԵԼՍՈՅ

ՄԱՐԴԻԿ ԻՆՉՈՒ ԵՆ
ՀԱՐԲՈՒՄ.

(ԱՆՄՏԱՆՈՒՄ.)

Թարգմ.

Ե. Ծ. Վ. Մ.

1903

Թաւրիզ

Թեմական Արագատից Հայոց Ատր. — Թաւրիզում:
Վաղամեռիկ Եղիսարէթ Միրզաբէկեանի Յիշատակին:

№2

S-80

№ 9273

ար

Լ. Ն. ՏՐԱՍՏՅԱՆ

ՄԱՐԴԻԿ ԻՆՉՈՒ ԵՆ
ՀԱՐԲՈՒՄ.

(ԱՆՄՏԱՆՈՒՄ.)

1002
6190

1903

Թաւրից

Թեմական Արագատից Հայոց Ատր. — Թաւրիցում :
Վաղամտիկ Եղիսարէթ Միրզաբէկեանի Յիշատակին

ՅՈՒՈՋՈՒԲԱՆ

Հայ ժողովուրդը, ինչպէս կապանքներից՝ երկար լացից յետոյ ազատուած մի մանուկ, երկար դարերի ընթացքում անշարժ և խուսարի ու չետադիմութեան մէջ մնալուց յետոյ, իւր աշխատասիրութեամբ, խնայողութեամբ և երբեմն էլ միջոցների անխտրականութեամբ՝ տասն և իններորդ դարու սկզբներից կարողացաւ աւելի անգործ և ապահով կեանք ունենալ Կովկասի քարտէզի և տիրապետողների փոփոխութեան շնորհիւ: Նա էլ կարիք զգաց մասնակից լինելու իրեն առաջ բացւող եւրոպական քաղաքակրթութեան պտուղներին և չկարողանալով որոշել քաղաքակրթութեան էականը ձեռնակներից և օգտակարը վնասակարից, լոյսը կրակից և կենսատու ջերմութիւնը ալքոզ բոցերից ու ծխից, ժառանգորդ հանդիսացաւ աւելի արատների, արտաքինի ու կեղծի, քան էականի և ներքինի, որովհետև վերջինս աւելի դժուարին և աւելի անաշխատանք էր պահանջում, քան առաջինը, որի համար նա ունէր աչք ու անտրժակ, հարաւցու տաք արիւն ու կիրք և նիւթական կարողութիւն՝ զարերի ժառանգութեան՝ ճարպկութեան հետ միացած: Մինչդեռ նոր քաղաքակրթութիւնը այժմ պէտք է տար, նեցուկ պէտք է դառնար նրան սուրբի կանգնելու, նա՝

107922-42

շատ քիչ բացառութեամբ զրկեց իւր լաւ յատկութիւններինցն էլ և ունեցած պակասութեանց վրայ աւելացրեց նաև արևմուտքի արատները: Նրա համար քաղաքակրթութիւնը ստացաւ արտաքին կերպարանք. - շորեր, զարդեր, խմիչքներ, զւարճութիւններ, մակերևութական ուսումն կամ ուսման փշրանքներ, ահա նրա ամբողջ ձեռք բերածը՝ ինչպէս ասացի՝ շատ քիչ բացառութեամբ: Այսպիսի փոփոխութեան ենթարկեցինք մենք՝ հայութեան բոլոր դասակարգերին պատկանող անձինքս՝ — հոգևորական և աշխարհական, վաճառական և արհեստաւոր, ծառայողներ և գիւղացիք, կանաչք և մարդիկ առհասարակ և այժմս եթէ մենք գումարելու լինինք ստացած լաւն ու վատը և կշռենք, հազիւ թէ առաջինը կէս⁰ կազմի մեր արատների: Բայց ժամանակ է սթափւելու, ժամանակ է գեղեցիկ և կազմակերպւած գործունէութիւն սկսելու այդ արատների դէմ: Եթէ մեզ յաջողեց ազատել հայ ժողովրդի մի ամենափոքրիկ մասը նրանցից գէթ մի քանիսից, եթէ մենք գէթ չնչին կերպով ներշնչել կարողացանք նրան մոլորւած լինելու համոզմունքը, եթէ կարողացանք առաջ բերել նրա գիտակցութեան մէջ փոքրիկ աշխատանք՝ մաքառելու խղճի և կենցաղավարութեան անհամբերաշխույթեան դէմ և այդ երկուսի մէջ մի գեղեցիկ ներ-

դաշնակութիւն ստեղծելու, գա կլինի մի գործ շատ մաքուր և արգասաւոր. մի գեղեցիկ սերմ, որի առատ հունձը շուտ կը հասնի և կը քաղցրացնի սերունդների ճաշակը: Այս ուղղութեամբ մեր մէջն էլ սկսած է հոգածութիւն և գործունէութիւն. Հիւսիսից բժիշկ Բուդուղեանի գեղեցիկ և մատչելի գրքերը, հարաւից՝ կրկին բժիշկ Վահան Արծրունու բրօշուկները մեզ այդ են ասում և այդ ճանապարհով առաջնորդել են կամենում: Ես ևս նիրհող Պարսկաստանի նոր արթնացող հայ ժողովրդի մի մասի անարժան հովիւս՝ բացի եկեղեցու բեմից համարեա իւրաքանչիւր շաբաթ արտասանած թույլ քարոզներիցս՝ ուզեցի գրքով և գրչով էլ օգտակար լինելու ձգտել ժողովրդիս՝ կենդանի եկեղեցու համար և ձեռնարկեցի նախ աշխարհահոյակ և. Տալստօյի հեղինակութեանց թարգմանութեան, որից յետոյ գուցէ յաջողւի տալ նաև այլ նիւթեր՝ յատկապէս մեր կեանքից վերցրած:

Այս անգամ տալիս ենք Տալստօյի ,, Մարդիկ ինչու են հարբում (անմտանում) “ գրքովի թարգմանութիւնը՝ որպէս մի անուրանալի ճշմարտութիւն, որի կենդանի ապացոյցը կարող են լինել շատերը և իմ անձնական փորձս. - մարդիկ, որ մի ժամանակ խմել և ծխել են, իսկ հետո հետէ համոզւելով, որ այդ աստիճանական և բարո-

լական անձնասպանութիւն է, կարողացել են ազատել և ծխելուց և խմելուց:

Ես ինձ նւիրել էի Աւետարանի աշակերտութեան և ծխում էի և խմում, թէև չափաւոր: Այդ սկսել էի Տարսուզի նկատած պատանեկական շրջանից և շարունակում էի բաւական երկար՝ — ամբողջ տասն և ութ տարի: Չընայած զգալուն սրտիս, անպայման մաքուր լինելու բուն ունի ծարաւիս և շատ գործ կատարելու տենչանքիս, տեղի էր ունենում հակառակը. — ես նկատում էի, որ արդիւնքը եթէ բացասական չէր, գոնէ մօտենում էր նրան: Ես լիշում եմ այն բոլոր մօմէնտներն, երբ առանձին ծարու էի զգում ծխելու, մի բաժակ օղի կամ գինի խմելու և պէտք է ասեմ, որ շատ էլ նախանձելի չէին այդ բոպէները: Ես ծխում էի և շատ անգամ առաջ կանգնած մութացկանին օգնելու հնարաւորութիւնից զուրկ էի: Ես գործ էի ածում գինի, իսկ մարդկանց ուզած ժամանակին ջուր չէի կարողանում հասցնել: Ես մտածում էի անձիս, շուքիս ու փառասիրութեանս մասին, բողբոլում էր խիղճս և ես ծխում էի ու ժամերով դահլիճի մի ծայրից միւս ծայրը չափում: Ս, եթէ անհամեստութիւն չըհամարւի մի առ մի պատմել թմրածութեանց իւրաքանչիւր օրուայ հետքերը . . . բայց այդ իւր ժամանակին, իսկ առ այժմս կարողացել եմ ազատել

այդ քաղաքակրթական խաբուսիկ և սխալ նշաններից և համարձակ կասեմ, որ երկար ժամանակ իսկապէս խաբել եմ ինձ, մխիթարել նրանով, որ չեմ հարբել, չեմ վայր բնկել, շէր չեմ դատարկել, ափիօն չեմ ծխել և այլն և այլն. բայց, որ ամենափոքր քանակութեամբ գործածած հարբեցուցիչ նիւթերը նոյն ներգործութիւնն ունէին, ինչ որ ունենում են մեծ քանակութեամբ գործածւած ժամանակ, դա ինձ համար անվիճելի է, ինչպէս և անվիճելի կըլինի իւրաքանչիւր փորձել կամեցողի և բազմաթիւ նման օրինակներին հետևողի համար: Այսպէս սիրելի բնիւթերցող, սթափւիր, եթէ ծխում կամ խմում ես, թող այդ թըմբեցնող և խիղճդ բթացնող ու խաւարեցնող սովորութիւնը, զսպիր քեզ մի երկու ամիս և դիտելով նոյն բնիւթացքի մէջ մնացողներին, կըհասկանաս, թէ ինչպէս և ինչ չափով ես մոլորւած եղել քաղաքակրթութեան վնասակար արտաքինը միայն իւրացնողներին: ~~Կ~~Իտիր միջավայր, գրացիներիդ, բնկերներիդ, մտիր հիւանդանոցներն ու աղքատանոցները, մտիր գժանոցներն ու բանտերը և ժողովիր ամենամանրամասն ստատիստիքական (վիճակագրական) տեղեկութիւններ և կըհամոզւիս, որ տեսածդ երևոյթների 9|10 մասը լառաջ է եկած հարբեցուցիչ նիւթերի գործածութիւնից: Որևէ բանով հարբում է անպայման վաշխառուն,

մատնիչը, ստախօսը, անբարեխիղճ արհեստաւորն ու վաճառականը, գիւղական բռուկացիը, անաշխատ՝ իւր կեանքի ընթացքի և խղճի պահանջների մէջ անհամերաշխութիւն ունեցող հոգեւորականը. հարբում է կեղեքողը, կաշառակերը. հարբում՝ անմտանում է կամ գինիով, կամ գարեջրով կամ ծխախոտով և այլն և այլն: Լաւ ուշադրութիւն դարձրու, եթէ գիւղացի ես, գիւղականների վերայ. մէկին ընտրում են տանուտէր, գրագիր կամ միրաբ. այդ պաշտօններում հաստատելուց յետոյ նա մի տեսակ կտրւում է հողից, մաքուր շինական աշխատանքից. ստրկահոգի և լանցաւոր գիւղացիք բռնւում են այս կամ այն գործում. ազատելու համար նախ սկսում են գիւղական իրաւատէրերից՝—նոցա շաքար, թէյ, պտուղներ և կամ անասուններ իբրև պարգև, բայց իսկապէս որպէս կաշառք բերել: Անփորձ տանուտէրը սկզբում կարմրում՝ բարկանում է, վախում է խղճի ձաչնից, վախում է մօտե՛տալ այդ նւէրներին, բայց բերողները պտտւում են, հացի են հրաւիրում, հարբեցնում են և դարձաւում կաշառակեր: Մի անգամ շեղելուց յետոյ, արգէն սկսւում է անկումն՝ հետզհետէ աւելի մեծ չափով և մենք տեսնում ենք, որ գիւղական ընտրեալները, որոնք կաշառք առնելու առիթ ու սովորութիւն ունին, ամենից շատ են հարբում, հարբողներն էլ ամե-

նից շատ լանցանք գործում: Իհաիւր բարբ դասակարգերը, բարձրացիր աշխարհի ստեղծած դասակարգալին և պաշտօնավարական աստիճաններով, զննիր այդ աստիճաններին կանգնածներին և տես թէ ո՞վքեր են աւելի հարբում և աւելի լանցանք գործում: Իւրաքանչիւր քայլափոխում կըհանգիպես Տալսուցի նկատած երևույթի՝—ովքեր որ զգում են իրենց կեանքի ու պաշտօնի և խղճի պահանջների մէջ եղած անհամերաշխութիւնը. և որքան մեծ է այդ զգացմունքը, այնքան էլ մեծ չափեր է ընդունում արտաքին միջոցներով մոռանալու և հարբելու ծարաւը, եթէ խղճի ձայնը չի լսողթանակում և ընդհատել տալիս մի անգամ ընդունւած ընթացքը:

Սերբ հանգիպելու լինիս հիւանդոտ, ապուշ, մաշկած և ցնցոտիների մէջ փաթաթւած երեխաների կամ մեծերի, ուսումնասիրիր պատճառները և կըգաս այն եզրակացութեան, որ այդ երևույթների ամենամեծ տուհոսը առաջ է գալիս հարբեցուցիչ նիւթերի գործածութիւնից: Այս մասին կարելի է գրել հատորներ, կարելի է նիւթ դարձնել զեղարւեստի՝—նկարչութեան, քանդակագործութեան, երաժշտութեան և գրականութեան: Յուց տալ, թէ ի՞նչու բանական և խելացի մարդ արարածն՝ անասնանում և ընկնում է հարբեցուցիչ նիւթերի գործածութիւնից. ինչպէս է նա աստիճանաբար

խորատակում իւր բոլոր սրբութիւններն ու սկզբունքները՝ արդարութիւնն ու օրէնքը, որպիսի բարձրութիւնից— ինչպիսի անդունդն է ընկնում և այդպիսով թշուառանում և թշուառացնում իւր նմաններին և պէտք է հաւատալ, որ նա կ'աշխատի ազատ պահել իրան այդ արատներից, կ'աշխատի քարոզել նոյնը իւր շրջանում, ընկերներին, ծանօթներին, զիւղում ու քաղաքում, լսարանում ու եկեղեցու բեմից, մի խօսքով ամեն տեղ և ամեն միջոցներով և կըզայ մի օր, երբ կունենանք սթափւած՝ ժուժկալ և պաշտօնամիտ հասարակութիւն, որի կեանքն ու գործը բոլորովին այլ պատկեր և կերպարանք կունենայ, քան մեր ներկայ կենցաղավարութիւնը:

Մի գարմանալի երեւոյթի վերայ կուզէի զարձնել ընթերցողի ուշադրութիւնը. — թէ որպիսի կապ ունին իրար հետ առհասարակ հարբեցուցիչ նիւթերը և ինչպէս նրանցից մէկն ու մէկի գործածութիւնն անպայման առաջնորդում է գէպի միւս հարբեցողութիւնները:

Ամենքը տեսել և բազմաթիւ դէպքերից զիտեն, որ հարբեցողներն համարեա առանց բացառութեան ծխում են, իսկ ծխողները կարողանում են բաւականանալ ծխախտով և հարբեցութեան անձնատուր չեն լինում, որովհետև ծխախտով հարբելը շատ աւելի դիւրին է, մատչելի և հա-

ճելի ծխողների համար, քան օղիով, գինիով կամ այլ խմիչքներով հարբելը. ահա այս պատճառով ծխողներն աւելացնում են ծխածի քանակութիւնը՝ օրական քառորդ ֆունտ ծխախտ կամ հարիւրներով պապիրոս են ծխում. ծխում անկողնում, կէս գիշերին, լատկապէս ծխելու համար արթնանում են, ծխում, թմրում և նորից քնում:

Ահա թէ ինչ պատահեց ինձ հետ.

Առաջ ես թողի ծխելը, բայց ճաշի ժամանակ մէկ կամ երկու բաժակ գինի գործածելու սովորութիւնս շարունակելում էր: Ճաշից յետոյ երբեմն ցանկութիւն էի զգում ծխելու՝ մանաւանդ այն ժամանակ, երբ կէս բաժակ գինի աւելի էի գործածել. ուրիշ խօսքով ծխախտը դեռ երբեմն իւր հոտով հաճելի էր թւում ինձ: Իսկ եթէ պատահում էր ընթրել և ընթրիքի ժամանակ մէկ կամ երկու բաժակ գինի խմել, քնած ժամանակս, երազում անպատճառ ծխում էի և կարծելով, որ իրօք ծխել եմ, երբեմն խղճի խայթից ու զայրութից արթնանում և որոշ թեթևութիւն էի զգում, որ իսկապէս չեմ ծխել:

Այդպիսով անցաւ եօթ ամիս և շնորհիւ ծխախտից հրաժարելուս, գինին էլ կորցրեց իւր կարևորութիւնն ինձ համար: Մանաւանդ զայրանում էի, երբ գինու շնորհիւ կրկնում էին սրտայրուտով երազներս:

Վճռեցի վերջնականապէս թողնել առհասարակ խմիչքի գործածութիւնը և սեղանի վերայ ունենալ կամ «արդու» մածնաջուր և կամ «ուռփ» (շարբաթ որ և է մուրաբայի սիրօպով,) ինչպէս այդ սովորութիւն է Պարսկաստանում և այդ օրւանից միայն ես զգացի թէ ինչ սաստիճանի զարշելի բան է ծխախոտի հոտը, ծխողի արտաշնչութիւնը, հարբած մարդը՝ օդու կամ գինու հոտով: Կեռ ծխելս թողնելուց մի ամիս չետոյ՝ զարմանալի փոփոխութիւն նկատեցի իմ մէջ տոկունութեան և աշխատասիրութեան վերաբերութեամբ. իսկ գինու գործածութիւնը թողնելուց չետոյ այդ փոփոխութիւնն աւելի զգալի և մխիթարական եղաւ ինձ համար: Բայց ես այդ չեմ նկարագրել, որովհետեւ ըստ իս անհամեստութիւն է, այլ կ'առաջարկեմ, որ իւրաքանչիւր ծխողն ու խմիչքներ գործածողը փորձի այդ անձամբ և կրտսնի իրեն հաստատակամութեան փալլուն և հրաշալի հետեանքները: Իսկ այդ տեսակ տրամադրութիւն և կամք առաջ բերելու համար, ես տալիս եմ ժամանակակից մեծ բարոյախօս և աներկիւղ ճշմարտախօս Լ. Ն. Տալստօյի «Ի՞նչու են մարդիկ հարբում» աշխատութիւնը և ուզում եմ հաւատալ, որ սիրով կընդունւի այն և շատերը կ'աշխատեն փախչել ժամանակակից մեծ մոլութիւններից՝ ծխելուց և հարբելուց, քաջ հասկանալով հարբեցնող նիւթե-

րի գործածութեան գլխաւոր պատճառն և նրանց հետեանքի կործանիչ ազդեցութիւնը մարդու ֆիզիքական, մտաւոր, բարոյական կեանքի, և նրա տնտեսական բարեկեցութեան վրայ:

Ե. Ծ. Վ. Մուրադեան

ԻՆՉՈՒՒ ԵՆ ՄԱՐԻԻԿ ՀԱՐՔՈՒՄ

(ԱՆՍՏԱՆՈՒՄ)

Ի՞նչ է անմտացնող՝ հարբեցնող նիւթերի՝ — օ-
ղու, գինու, գարեջրի, ափիօնի, լաշիշի, ծխախոտի
և միւս աւելի պակաս տարածւածները՝ — եթերի,
մորֆինի, ճանճասպանի գործածութիւնը: Ինչու
է նա սկսել և արագութեամբ տարածւել ու տա-
րածւում է ամեն տեսակ մարդկանց՝ թէ քաղա-
քակրթւած և թէ վայրենիների մէջ միատեսակ:
 Այս ի՞նչ կը նշանակէ, որ ուր չը կայ օղու, գինու
 և գարեջրի գործածութիւնը, այնտեղ գործ է
 ածւում ափիօն, լաշիշ, ճանճասպան և այլն. իսկ
 ծխախոտն ամեն տեղ:

Մարդկանց ինչու է հարկաւորւում անմտանա-
 լը՝ հարբելը:

Հարցրէք առաջին հանդիպողից, թէ նա ինչու
 է սկսել գինի խմելը և ինչու է խմում այժմս, և
 նա կը պատասխանի ձեզ, «այնպէս, դուր է գա-
 լիս, ամենքն էլ խմում են», և կ'աւելացնի.
 ,, այնպէս, ուրախութեան՝ քէֆի համար «: Մի
 քանիսն էլ, որոնք իրենց երբէք նեղութիւն չեն
 տւել մտածելու, լաւ է արգեօք թէ վատ, որ ի-
 րենք գինի են խմում. կ'ասեն և այն, որ գինին
սուղութեան համար լաւ է, ոյժ է տալիս, այ-

սինքն կասեն այն, ինչի ստույթիւնը որ վաղուց ի վեր ապացուցւած է:

Հարցրէք ծխողից, թէ ինչու է սկսել ծխախոտ ծխելը և ծխում է այժմս և նա նոյն ձևով կը պատասխանի. «, այնպէս, տխրութիւնից, բոլորն էլ ծխում են »:

Հաւանականօրէն նոյն պատասխանը կը տան օփիօն, յաշիշ, մորֆին և ճանճասպան գործածողները:

«, Այնպէս, տխրութիւնից, քէֆի համար, բոլորն էլ նոյնն են անում »: Բայց չէ, որ այդ տխրութիւնից և քէֆի համար լաւ է միայն այն պատճառով, որ բոլորն են անում — պտտցնել մատներով, շլացնել, երգել, նւագել գուգուկի վերայ և այլն և այլն, անել այնպիսի մի բան, որի համար պէտք չէ ոչ բնական հարստութիւնների վատնումն և ոչ մեծ բանւորական ուժ. անել այն՝ ինչ որ չէ վնասում ոչ մեզ, ոչ էլ ուրիշներին. բայց չէ որ ծխախոտի, գինու, յաշիշի և օփիօնի արտադրութեան համար շատ լաճախ հողագործի ազգաբնակիւթեան միլիօնաւոր ամենալաւ հողաբաժինները բռնւած են լինում հաճարի, կարտօֆիլի (գետնախնձորի), կանեփի, կակաչի, ծխախոտի տնկարաններով և վազերի այգիներով, և միլիօնաւոր բանւորներ՝ Անգլիայում ամբողջ ազգաբնակիւթեան մի ութե-

րորդ մասը իրենց ամբողջ կեանքի ընթացքում զբաղւած են անմտացնող նիւթերի արտադրութեամբ: Բացի դրանից՝ այդ նիւթերի գործածութիւնը պարզապէս վնասակար է. նա առաջ է բերում ամենքին յայտնի և ամենքից վաղուց խոստովանած սոսկալի դժբախտութիւններ, որից աւելի շատ մարդիկ են կոտորուում, քան բոլոր պատերազմներից և վաբակիչ հիւանդութիւններից միասին: Եւ մարդիկ գիտեն այս, այնպէս որ չէ կարող պատահել, որ այս բոլորը տեղի ունենայ տխրութիւնից, քէֆի համար, որովհետեւ ամենքն էլ նոյնն են անում: Այտուեղ մի ուրիշ բան պէտք է փնտռել: Անընդհատ և ամեն տեղ հանդիպում էք մարդկանց, որոնք սիրում են իրենց զաւակներին, պատրաստ են ամեն տեսակ զոհաբերութիւն անել նրանց երջանկութեան համար, բայց և այնպէս վատնում օդու, գարեջրի, կամ ապիս են օփիօնի, յաշիշի ու ծխախոտի այն, ինչը որ կարող էր կամ ամբողջովին կերակրել խեղճութեան մէջ մնացած՝ սոված երեխաներին, կամ ազատել նրանց բազմութիւ գրկանքներից: Ակներև է, որ եթէ իւր ընտանիքի գրկանքների և տանջանքների ու անմբտացնող նիւթերից իրեն զսպելու մէջ ընտրութիւն անելու հարկադրւած մարդը՝ ընտրում է առաջինը, ուրեմն նրան այդ բանն անելու հարկադրում

է մի ինչ որ աւելի նշանաւոր բան, քան այն հանգամանքը, որ ամենքն էլ ալդ են անում, որ դա հաճեցի է: Ակներև է, որ այս կատարում է ոչ թէ տիրութիւնից, ուրախութեան և քէֆի համար, այլ և նրա համար, որ այստեղ կալ աւելի մեծ պատճառ:

Արքան ես կարողացալ հասկանալ այս առթիւ եղած նիւթերի ընթերցանութիւնից, ինձ և գըլխաւորապէս այլ մարդկանց դիտելուց, երբ ես խմում էի գինի և ծխախոտ ծխում, այդ պատճառը հետևեալն է. — գիտակցական կեանքի շրջանում մարդս չաճախ կարող է նկատել իւր մէջ երկու բաժան էութիւն՝ մինը — կոյր՝ գգայական, իսկ միւսը տեսող՝ հոգևոր: Կոյր կենդանական էութիւնը ստում, խմում, հանգստանում, քնում, բազմանում և շարժւում է ինչպէս մի լարած մեքենայ, տեսող՝ հոգևոր էութիւնը կապւած կենդանականի հետ, ոչինչ չի անում, այլ միայն գնահատում է կենդանական էութեան գործունէութիւնը նրանով, որ չի միանում, երբ չի հաւանում կատարած գործը և համերաշխ է գտնում, երբ ընդունում՝ քաջախերում է այն:

Տեսող գոյութիւնը կարելի է համեմատել կողմնացոյցի սլաքի հետ, որը մի ծայրով ուղղւած է գէպի հիւսիս, իսկ միւսով հարաւ և որը իւր ամբողջ երկարութեամբ ծածկւած է մի փոքրիկ քա-

նոնով և աներևոյթ է, քանի որ սլաքակիր մարմինը շարժւում է սլաքի ուղղութեամբ, բայց տեսանելի է դառնում՝ հէնց որ սլաքակիր մարմինը շեղւում է նրա ցոյց տւած ուղղութիւնից:

Ճիշտ նոյն ձևով էլ տեսող՝ հոգևոր էութիւնը, որի արտայայտութիւնը ուսմիտքէն խիղճ ենք կոչում, մի ծայրով միշտ ցոյց է տալիս բարին, իսկ միւսով չարը, և մեզ համար անտեսանելի է, քանի որ չենք շեղել նրա՝ չարից դէպի բարին ցոյց տւած ուղղութիւնից: Բայց բաւական է, որ մենք խղճի հակասակ մի վարմունք թույլ տանք մեզ և երևան է գալիս հոգևոր էութեան գիտակցութիւնը, որը ցոյց է տալիս, որ մեր կենդանական էութեան գործունէութիւնը շեղել է խղճի ցոյց տւած ուղղութիւնից: Ինչպէս որ ծովագնացը չէր կարող շարունակել իւր գործունէութիւնը լողաթիւերով, մեքենայով կամ առագաստներով, երբ գիտէ, որ ինքը այն կողմ չի գնում, որ կողմը որ գնալու էր, մինչև որ իւր շարժումները չը համապատասխանեն կողմնացոյցի ուղղութեան, կամ չը ծածկի իրենից վերջինիս շեղումը, ճիշտ նոյնպէս էլ և ամենայն մարդ՝ նկատելով իւր խղճի և կենդանական գոյութեան անհամերաշխութիւնը, չի կարող շարունակել այդ գործունէութիւնը՝ մինչև որ կամ խղճի հետ չը համաձայնեցնի իւր գործերը և կամ չը ծածկի իրենից խղճի ցուցում-

1002
6190

ներն իւր կենդանական կեանքի անկանոնութեան մասին:

Մարդու սմբոյց կեանքը բաղկացած է երկու տեսակ գործունէութիւնից. առաջինը՝ երբ աշխատում ենք մեր գործունէութիւնը խղճի հետ համերաշխ տանել, իսկ երկրորդը՝ երբ ծածկում ենք մեզանից խղճի ցուցումները մեր կեանքը շարունակելու հնարաւորութիւն ունենալու համար:

Կան մարդիկ, որ առաջինն են անում և կան, որ անում են երկրորդը: Առաջինն հասնելու համար միայն մի միջոց կայ՝ — բարոյական լուսաւորութիւն, մեր ներքին լոյսն առատացնելու ջանքը և արթուն հսկողութիւնն այն բանի, ինչը որ նա լուսաւորում է: Երկրորդին հասնելու՝ — մեր խղճի ցուցմունքները մեզանից ծածկելու համար երկու միջոց կայ — արտաքին և ներքին. արտաքին միջոցն է՝ զբաղւել այնպիսի բաներով, որոնք հեռացնում են մեր ուշադրութիւնը խղճի ցուցմունքներից. ներքինը կալանում է հէնց խիղճը խաւարեցնելու մէջ:

Ինչպէս որ մարդս կարող է ծածկել իւր տեսութիւնից իրեն առաջ գտնւած առարկան երկու ձևով՝ գարձներով իւր հայեացքը աւելի ազդու առարկաների վրայ և աղտոտելով աչքերը, ճիշտ նայն ձևով և խղճի ցուցումները կարող է ծածկել իրենից երկու ձևով. — արտաքին՝ զբաղեցնե-

լով իւր ուշադրութիւնը ամեն տեսակ պարապմունքներով, հոգսերով, գլարձութիւններով և խողերով. և ներքին՝ — բխացնելով՝ աղտոտելով ուշադրութեան գործարանը: Բուժ և սահմանափակ բարոյական հասկացողութիւն ունեցող մարդկանց համար յաճախ միանգամայն բաւական է ուշադրութեան արտաքին զբաղումը, որպէս զի չը նկատեն խղճի ցուցումներն իրենց կեանքի անկանոնութեան մասին, բայց բարոյապէս զգալուն մարդկանց համար այդ միջոցները յաճախ բաւական չեն:

W

Արտաքին միջոցները միանգամայն չեն հեռացնում ուշադրութիւնը կեանքի և խղճի պահանջների մէջ եղած հակասութեան գիտակցութիւնից. այդ գիտակցութիւնը խանգարում է սպրել և մարդիկ սպրել կարողանալու համար ձեռնարկում են խիղճը բխացնելու ներքին, բայց աներկբայ միջոցի, որը կալանում է անմտացնող միջոցներով ուղեղը թունաւորելու մէջ:

Կեանքը այնպէս չէ, ինչպէս պէտք է լինէր խղճի պահանջների համաձայն: Կեանքն այդ պահանջների համաձայն ուղղելու համար ոչ չը կայ: Այդ հակասութիւնները գիտակցելուց մեզ հեռացնող գլարձութիւնները կամ բաւական չեն և կամ զգեցրել են արդէն և ահա սպրել շարունակելու հնարաւորութիւն ունենալու համար, չը նա-

լած կեանքի անկանոնութեան մասին խղճի ցուցմունքներին, մարդիկ թունաւորում են այն գործարանը, ժամանակաւորապէս ընդհատելով նրա գործունէութիւնը, որի միջոցաւ արտաշաշուում են խղճի ցուցումները՝ ճիշտ այնպէս, ինչպէս որ կանխագէտ կերպով աչքերը ազդոտող անձը կը ծածկէր իւր տեսողութիւնից տեսնել չը ցանկացած իրը:

II

Նաշակի, բաւականութեան, զւարճութեան և սուրախութեան մէջ չէ լաշիշի, ափսոսի, գինու և ծխախոտի տարածման գաղտնիքը. ոչ, այլ միայն խղճի ցուցումները մեղանից ծածկելու պահանջի մէջ:

Քնում եմ ես մի անգամ փոփոցով և անցնելով խօսակցող կառապանների մօտից՝ լսում եմ, որ մինն ասում է միւսին. «լաշանի բան է, որ ժուժկալ-չը հարբած մարդը կամաչի»:

Ժուժկալն ամաչում է այն բանից, ինչ որ ամօթ չէ հարբեցողի համար: Այս բառերով արտաշաշուած է այն գլխաւոր և հիմնական պատճառը, որի համար մարդիկ գիմում են հարբեցնող միջոցների: Մարդիկ գիմում են այդ միջոցներին կամ համաչելու իրենց այն վարմունքից, որը գործել են խղճի հակառակ, կամ նրա համար,

որ իրենց հասցնեն այն դրութեան, երբ կարելի է անել խղճին հակառակ մի այնպիսի գործ, դէպի որը մարդու մղում է նրա կենդանական բնութիւնը:

Ժուժկալ մարդը կամաչի գնալ անառակ կանանց մօտ, կամաչի գողանալ, կամաչի սպանել. հարբածը այդպիսի բաներից չի ամաչիլ և այդ պատճառով խղճից արգելած մի գործ կատարելու համար՝ մարդս հարբում է՝ անմտանում:

Յիշում եմ իմ բարեկամուհի՝ պառաւ իշխանուհուն սպանելու համար դատուող խահարարի ցուցումն, որը զարմացրեց ինձ: Նա պատմեց, որ երբ իւր սիրուհի աղախնուն սզարկեց և հասաւ գործելու ժամը, դանակը ձեռին գիմեց դէպի նշնջարանը, բայց զգաց, որ չը հարբած (ժուժկալ) չի կարող ի կատար ածել իւր մտադրութիւնը: «Ժուժկալ մարդն ամաչում է»: Նա վերադարձաւ, խմեց սառնուց պահած օղու երկու բաժակը և ապա միայն պատրաստ զգաց իրեն և կատարեց իւր մտադրութիւնը:

Ոճիրներից տասից իննը այսպէս է գործւում. «համարձակութեան համար պէտք է կոնծել»:

Կանանց անկման կէս մասը ասած է գալիս գինուց: Անառականոցների բոլոր այցելութիւնները կատարւում են հարբած վիճակում: Մարդիկ գիտեն գինու այս՝ խիղճը թմբեցնելու լատիւթիւ-

նը և գիտակցարար գործ են ածում այն՝ յատկապէս այդ նպատակաւ :

Բաւական չէ, որ մարդիկ իրենց խղճի ձայնը թմբեցնելու համար հարբում են՝ քաջ գիտենալով գինու ազդեցութիւնը, նոքա ուրիշներին հարկադրելու համար, որ իրենց խղճի հակառակ գործանեն, գիտամար հարբեցնում են նրանց, կազմակերպում են մարդկանց հարբեցնելու (թըմբեցնելու) գործը նրանց խղճից զրկելու նպատակաւ : Պատերազմներում երբ հարկաւորէ լինում բռնամարտութիւն՝ զինւորներին միշտ հարբեցնում են : Սևաստօպօլի կռիւներում Ֆրանսիացի բոլոր զինւորներն հարբեցրած էին լինում :

Բոլորին չալտնի են բազմաթիւ անձինք, որոնք սոսկալի հարբեցող են դարձել կատարած այն ոճիրների պատճառով, որոնց համար տանջել է նրանց խիղճը : Ամեն ոք կարող է նկատել, որ անբարոյական կեանք վարող մարդիկ աւելի են տրամադիր հարբեցնող նիւթեր գործածելու : Աւագակային խմբերն ու անառակ կանայք չեն կարողանում առանց գինու ապրել :

Ամենքը գիտեն և ընդունում են, որ հարբեցուցիչ նիւթերի գործածութիւնը խղճի խայթի հետեանքն է, որ որոշ անբարոյական պարապմունքների ժամանակ հարբեցնող նիւթերը գործ են ածում խղճի ձայնը խլացնելու համար : Ամենքը գի-

տեն և ընդունում են, որ հարբեցնող նիւթերի գործածութիւնը խլացնում է խիղճը, որ հարբած մարդն ընդունակ է այնպիսի գործեր կատարելու, որոնց մասին նա ժուժկալ ժամանակ չէր համարձակել մտածել անգամ : Բոլորն էլ համաձայն են այս կէտում, բայց զարմանալի բան. — երբ հարբեցնող նիւթերի գործածութեան չեն լաջորդում այնպիսի ոճիրներ, ինչպէս գողութիւն, սպանութիւն, բռնաբարութիւն և այլն, երբ հարբեցնող նիւթերը գործ են ածւում ո՛չ թէ որևէ սոսկալի ոճիրներից լետոյ, այլ այնպիսի որոշ պարապմունք ունեցող մարդկանցից, որոնք յանցաւոր չեն համարւում մեր կողմից, և երբ այդ նիւթերն ընդունւում են ո՛չ թէ մի անգամից՝ մեծ քանակութեամբ, այլ չափաւոր կերպով, այդ դէպքում, չը գիտեմ թէ ինչու, ենթադրւում է, որ հարբեցնող միջոցներն այլևս չեն ներգործում և չեն խլացնում խղճի ձայնը :

Այսպիսով ենթադրւում է, որ միջոցի տէր ուսումնարան ճաշից առաջ խմած մի գլխա օղին ու ճաշից լետոյ խմած մի բաժակ գինին, ֆրանսիացու արևնիթը, անգլիացու սորտերն ¹ ու սորավէյնը, ² Գերմանացու գարնիշուրը, իսկ հարուստ չինացու կողմից չափաւոր քանակութեամբ ափիօնն ու ծըխախոտ ծխելը կատարւում են միմիայն գուարճու-

¹ գարնիշուրի տեսակը. ² գինին :

թեան համար և բոլորովին չեն ազդում մարդկանց խղճի վերայ :

Ենթադրուում է, որ եթէ այդ սովորական թմրեցումից լանցանք, գոզութիւն և սպանութիւն չի կատարուել այլ տեղի են ունեցել միայն լիմար և վատ գէպքեր, ապա ուրեմն նրանք պատահել են ինքնըստ ինքեան և առնչութիւն չեն ունեցել հարբեցութեան հետ : Ենթադրուում է, որ եթէ այդ մարդիկ քրէական լանցանք չեն գործել, ապա ուրեմն և առիթ չունին իրենց խիղճը խլացնելու, և այն կեանքը, որ վարում են մշտապէս իրենց թըմրեցնող մարդիկ, միանգամայն լաւ է և նոյնը կը մնար, եթէ մարդիկ չը հարբէին : Ենթադրուում է, որ հարբեցուցիչ միջոցների մշտական գործածութիւնը բոլորովին չի մթնեցնում նրանց խիղճը :

Չնայելով, որ իւրաքանչիւրը փորձով գիտէ, որ գինու և ծխախոտի գործածութիւնից տրամադրութիւնը փոխուում է և ամօթալի չի համարուում այն, ինչ որ ամօթալի կը լինէր առանց գրգռման, որ իւրաքանչիւր՝ խղճի թէկուզ աննշան խալթից յետոյ սկամալից մարդս ձգտում է սրև է հարբեցուցիչ նիւթի և որ այդ նիւթերի ազդեցութեան տակ դժւար է կշռել մեր կեանքն ու գրութիւնը, որ հարբեցնող նիւթերի հաւասարաչափ և մշտական գործածութիւնը նոյն ֆիզիոլոգիական ներգործութիւնն ունի, ինչ որ ունենում է միանգամից

և անչափ ընդունածը, չափաւոր խմող և ծխող մարդկանց այնպէս է թւում, որ թմրեցնող միջոցները նրանք բոլորովին խիղճը թմրեցնելու համար չեն գործածում, այլ բաւականութեան և ճաշակի համար :

Իսկ բաւական է՝ առանց մեզ սրաշտպանել ցանկանալու՝ լուրջ և անկողմնակալ կերպով մտածել այդ մասին և կը համոզուինք, որ — նախ՝ եթէ անմտացնող նիւթերը միանգամից՝ մեծ քանակութեամբ գործածած ժամանակ խլացնում են մարդու խիղճը, ապա ուրեմն նոյն նիւթերի մշտական գործածութիւնը միևնոյն ներգործութիւն պէտք է ունենայ, որովհետև հարբեցնող նիւթերը՝ ինչ չափով էլ գործածելու լինինք՝ ի բնէ միատեսակ են ներգործում, — միշտ գրգռելով և ապա բթացնելով ուղեղի գործունէութիւնը : Երկրորդ. եթէ հարբեցնող նիւթերն իրենց լատկութեամբ կարողանում են խլացնել մարդու խիղճը, ապա ուրեմն նրանք նոյն լատկութիւնն ունին միշտ՝ և այն ժամանակ, երբ նրանց ազդեցութեան շնորհիւ կատարուում է սպանութիւն, գոզութիւն, բռնութիւն, և երբ նրանց ազդեցութեամբ աւուում է մի բառ, որը չէր աւելւմտածում և զգում են այն ; ինչ որ չէին մտա, ծիլ և զգալ առանց նրանց. և երրորդ. եթէ հարբեցնող նիւթերի գործածութիւնը հարկաւոր է

խլացնելու համար գողերի, աւագակների և անառակ կանանց խիղճը, նրաք նոյն ձևով հարկաւոր են և այնպիսի պարապմունք ունեցող մարդկանց, որոնց գէմ է նրանց խիղճը, թէկուզ նրանց այդ պարապմունքը շրջապատողներից օրինական և պատուաւոր համարւի:

Մի խօսքով՝ չի կարելի չը հասկանալ, որ հարբեցուցիչ նիւթերի գործածութիւնը՝ — լինի այն պարբերական, թէ մըշտական, մեծ կամ փոքր չափով, բարձր կամ ստորին շրջանում, առաջ է գալիս միևնույն պատճառով՝ — խլացնելու խղճի ձայնը, որպէս զի չընկատւի մարդու գիտակցութեան պահանջների և նրա կենցաղավարութեան հակասութիւնը:

III

Ահա սրանումն է հարբեցուցիչ նիւթերի, ի միջի այլոց և ծխախոտի տարածման պատճառը, որը համարեա թէ ամենափնասակարն է և ամենատարածւած:

Ենթադրուում է, որ ծխախոտը քէֆ է տալիս, պարզում է միտքը, գրաւում է գէպի իրան ինչպէս և ամէն տեսակ սովորութիւն միայն, երբէք չունենալով խիղճ խլացնելու այն ներգործութիւ-

նը, որպիսին ունի գինին: Բայց արժէ փոքր ինչ աւելի ուշադրութեամբ դիտել այն պայմաններն, որոնց ժամանակ ծխելու կարիք է զգացուում, որպէս զի համոզւինք, որ ծխախոտով հարբելը նոյն ձևով է ներգործում խղճի վերայ, ինչպէս և գինին, և մարդիկ գիտակցաբար դիմում են այդ տեսակ հարբելուն՝ մանաւանդ այն ժամանակ, երբ այդ հարկաւոր է լիշեալ նպատակով: Եթէ ծխախոտը պարզելու լինէր մարդու միտքը և ուրախացնէր նրան, այդպիսի սաստիկ պահանջ չէր զգացելի, պահանջ՝ չայտնի և որոշ գէպքերում և մարդիկ չէին ասիլ, որ նրանք աւելի շուտ պատրաստ են մնալ առանց հացի, քան առանց ծխախոտի. և իրօք ծխելը յաճախ կերակրից գերադաս չէին համարիլ:

Այն խոհարարը, որը մորթել էր իւր տիրուհուն, պատմում էր, որ երբ ինքը ննջարան մըտաւ, զանակով կտրեց նրա կոկորդը և նա խըռուալով վայր ընկաւ ու արիւնը ցոլտեց ազրիւրի նման՝ սարսեց. «Նս չը կարողացայ վերջացնել գործս», — ասում էր նա, — «և դուրս եկայ նընջարանից ընդունարան, նստեցի այնտեղ և ծխեցի մի գլանակ»: Միայն ծխախոտով հարբելուց չետոյ նա իրան կարող է զգացել կրկին վերադառնալուննջարան, վերջնականապէս մորթելու պատուին և ընտրելու նրա իրերը:

Ակներև է, որ ծխելու կարիքն այդ բուսեին նրա մէջ առաջ էր եկել ոչ թէ քէֆի գալու, կամ միտքը պարզելու, այլ իսկապէս խլացնելու համար մի ինչ որ բան, որը նրան խանգարում էր աւարտել մտածած գործը:

Ծխախոտով հարբելու այգպիսի սրուշ կարիքը կարող է նկատել իւր մէջ ծխողներից իւրաքանչիւրը լաչանի՝ ամենագուր բուսեաներին: Յիշում եմ ծխելու ժամանակներից, թէ երբ աւելի մեծ կարիք էի գում մխախտի: Այդ միշտ լինում էր այնպիսի բուսեաներին, երբ աշխատում էի չը լիշել այն, ինչ որ լիշում էի, ինչ որ ուզում էի մոռանալ, չը մտածել: Նստած եմ միայն, ոչինչ չեմ անում, գիտեմ որ ես պէտք է սկսեմ աշխատանքս, բայց չեմ ուզում. ես ծխում եմ և շարունակում նստել նույն ձևով: Ես մէկին խօստացել եմ լինել նրա մօտ հինգ փամին, բայց նստել մնացել եմ մի ուրիշ տեղ. ես լիշում եմ, որ ուշացել եմ, բայց չեմ ուզում այլևս լիշել այդ, և ես ծխում եմ: Ես գալըացած եմ և ստում եմ մարդուն վիրաւորական բաներ. գիտեմ, որ վատ եմ անում. տեսնում եմ, որ պէտք է գաղարել, բայց ես ցանկանում եմ ընթացք տալ բարկութեանս. — ես ծխում եմ և շարունակում գրգռել: Ես թուղթ եմ խողում և աւելի շատ եմ տարում, քան ինչով որ ուզում էի չափաւորել խաղս և ես ծխում

եմ: Ես ինձ վատ գրութեան մէջն եմ գցել, վատ եմ վարել, սխալել, պէտք է որ հասկանամ դրութիւնս՝ նրանից դուրս գալու համար, բայց չեմ ուզում խօստովանել, — ես մեղադրում եմ ուրիշներին և ծխում: Ես գրում եմ և այնքան էլ գոհ չեմ գրածովս. պէտք է ձգել այն, ցանկութիւն չը կալ վերջացնելու մտադրածս, և ես ծխում եմ: Ախճում եմ և տեսնում, որ ես ու հակառակորդս չենք հասկանում և ցանկութիւն էլ չունինք իրար հասկանալու, ուզում եմ արդարացնել մտքերս. — ես շարունակում եմ խօսել և ծըխել:

Ծխախոտի առանձնալատկութիւնը միւս հարբեցուցիչ միջոցներից, բացի հեշտ հարբելուց՝ — կալանում է նրանում, որ նա գիւրութեամբ գործ է գրում ամենամանր գէպերի ժամանակ: Չը խօսելով այն մասին, որ ավիօնի, գինու և լաշիշի գործածութիւնը պահանջում է սրուշ լարմարութիւններ, սրպիսիք միշտ անհնարին է գանել, իսկ ծխախոտն ու թուղթը միշտ կարելի է հեռն ունենալ և որ՝ մինչ ավիօն գործածողն ու գիներբուն — արիօհօլիկը սարսափ են ազգում, ծըխողը ո՛չ մի գլուխք չի առաջ բերում, ծխախոտի գերազանցութիւնը միւս բոլոր հարբեցուցիչ նիւթերից կալանում է նրանում, որ ավիօնի, լաշիշի և օղու թոյնը տարածւում է մեր բոլոր գոր-

ծերի և սպաւորութիւնների վերայ որոշ և այն էլ բաւական երկար ժամանակ, մինչդեռ ծխախոտի հարբեցութիւնը (թոյնը) կարող է ուղղաժողովուն իւրաքանչիւր գործի դէմ: Յանկանում ես անել այն, ինչ որ պէտք չէ, ծխում ես մի գըլանակ ու անմտանում՝ հարբում այնչափ, որչափ որ հարկաւոր է անելու այն, ինչ որ պէտք չէր և դարձեալ թարմ ու արթուն ես, կարող ես սարգ մտածել ու խօսել: Կամ գգում ես, որ արել ես մի այնպիսի բան, որ պէտք չէր անել, — կրկին ծրխախոտ, և վատ կամ ամօթալի վարմունքի տըհած զիտակցութիւնը ոչնչանում է և կարող ես գրաւել այլ գործով ու մոռանալ:

Չը խօսելով այն մասնաւոր դէպքերի մասին, երբ իւրաքանչիւր ծխող սկսում է ծխել ո՛չ թէ իւր սովորական սրահանջին բաւարարութիւն տալու և ժամանակ անցկացնելու համար, այլ որպէս մի միջոցի՝ խլացնելու իւր խղճի ձայնը այնպիսի ձեռնարկութեանց դէմ, որոնք կատարելու են կամ կատարել են, արդեօք տկներև չէ այն խիստ կապն ու կախումն, որը գոյութիւն ունի ծխել սիրողների և նրանց կենցաղավարութեան մէջ:

Երբ են սկսում ծխել պատանիները. համարեա միշտ ա՛յն ժամանակ, երբ նրանք կորցնում են մանկական անմեղութիւնը: Բայց ծխողները կարողանում են թողնել ծխելը հենց որ կեանքի աւե-

լի բարոյական պայմաններումն են գտնուում և նորից սկսում են ծխել, հէնց որ ընկնում են ապականած շրջանը: Ինչո՞ւ խաղամուկները բոլորն էլ ծխում են: Ինչո՞ւ կանանցից ամենաքիչ ծխողներ հանդիպում են օրինաւոր կեանք վարողների մէջ: Ինչո՞ւ խելագարներն ու անբարոյական կանայք ծխում են անխտիր: Սովորութիւնն իւր կարգին, բայց ակներև է, որ ծխելը շատ որոշ կախումն ունի խղճի ձայնը թմրեցնելու կարիքի հետ և որ մարդիկ այսպիսով հասնում են նպատակին:

Թէ ի՞նչ չափով ծխելը խլացնում է մարդու խղճի ձայնը, կարելի է դիտել իւրաքանչիւր ծխողի վերայ: Ամեն մի ծխող, անձնատուր լինելով կրքի, մոռանում կամ զանց է առնում հասարակական կենցաղի այն ամենաառաջին պահանջները, որպիսիք նա անում է ուրիշներից և պահպանում անձամբ, քանի դեռ նրա խղճի ձայնը ծխախոտով խլացրած չէ: Մեր միջին կրթութեան տէր իւրաքանչիւր մարդը անթույլատրելի, անքաղաքավարի և անմարդասէր է գտնում խանգարել այլոց հանգըստութիւնն ու խաղաղութիւնը, մանաւանդ այլոց առողջութիւնը՝ իւր հաճոյքի համար: Ոչ ոք իրեն թոյլ չի տալ թրջել այն սենեակը, որի մէջ մարդիկ են նստած. աղմուկ հանել, գոռալ, ցուրտ, տաք և կամ ապականած օդ թողնել այնտեղ: Թոյլ տալ այնպիսի վարմունք, որը խանգարում

ու վնասում է այլոց: Բայց հազար ծխողներից ոչ մէկը չի քաշել վատաւողջ ծխով լցնելու այն սենեակը, որի օդից շնչում են չըծխող կանայք և մանուկներ: Եթէ անգամ ծխել ցանկացողները ներկայ եղողներից սովորաբար հարցնում են «ձեզ անհաճոյ չէ», այդ նրա համար, որ գիտեն ընդունւած պատասխանը. «հաճեցէք խնդրեմ».

(չը նայած, որ չը ծխողին հաճելի չի կարող լինել՝ շնչել վարակած օդը և գտնել ծխախտտի հոտած մնացորդներ փսէների, աշտանակների, մոխրամանների վրայ և բաժակների ու Ֆինջանների մէջ): Եթէ անգամ չը ծխող հասակաւորները կարողանան տանել ծխախտտի ծուխը, մանուկներին, որոնցից ոչ ոք չի հարցնում, — երբէք այդ հաճելի և օգտակար լինել չի կարող: Սակայն միւս բոլոր դէպքերում ազնիւ և մարդասէր մարդիկ ծխում են հրեխանների ներկայութեամբ՝ ճաշի ժամանակ, փոքրիկ սենեակներում՝ վարակելով օդը ծխախտտի ծխով և չզգալով այդ վիճոցին խղճի խայթ սասձ բանը: Սովորաբար ասում են, ինչպէս և ասում էի ես, որ ծխելը նպաստում է մտաւոր աշխատանքին, և եթէ նայելու լինինք մտաւոր աշխատութեան քանակին, կասկած չըկայ, որ այդ այդպէս է: Ծխող մարդը, որը հէնց ծրխելու պատճառաւ դադարում է իւր մտքերը կշռելուց ու գնահատելուց, այնպէս է կարծում,

որ «լանկարծ նրա մտքերը շատացել են»: Բայց այդ երբէք չի նշանակում, որ նրա մտքերը շատացել են, այլ միայն այն, որ նա կորցրել է իւր մտքերը (կօնտրօլի) խիստ վերաքննութեան ենթարկելու ընդունակութիւնը:

Երբ որ մարդս աշխատում է, նա իւր մէջ նկատում է միշտ երկու գոյութիւն՝ — մինն աշխատող, իսկ միւսը՝ — աշխատանքը գնահատող: Որքան խիստ է գնահատութիւնը, այնքան դանդաղ ու լաւ է գործը և ընդհակառակն: Իսկ եթէ գնահատողը հարբեցուցիչ նիւթի ազդեցութեան տակ լինի, գործը ըստ քանակի կըլինի շատ, իսկ ըստ որակի՝ ստոր:

«Եթէ ես չեմ ծխում, գրել չեմ կարող. գրելս չի գալիս. ես սկսում եմ և չեմ կարողանում շարունակել». ասում են՝ և ասում էի սովորաբար: Նշանակում է այն, որ ինչ էլ այժմս ուղում ես գրել արդէն, գեռ չի հասունացել գիտակցութեանդ մէջ, այլ միայն աղօտ կերպով ներկայանում է քեզ, և քո մէջ ապրող ու գնահատող քննադատը, որը հարբած չէ ծխախտտով, այդ է ասում քեզ: Եթէ դու չըծխէիր՝ կըթողնէիր սկսածդ գործը և կըսպասէիր այն ժամանակին, երբ ինչի մասին որ մտածում ես, կըպարզւէր քեզ համար: Ինչ կաշխատէիր խորին կերպով թափանցել այն բանում, ինչ որ աղօտ ներկայա-

նում է քեզ. ի նկատի կառնէիր առաջ եկած ընդդէմախօսութիւնները և կըլարէիր քո ամբողջ ուշադրութիւնդ, որպէս զի մտքերդ պարզ լինէին: Բայց դու ծիտում ես, ներքին քննադատդ հարբում է և գործիդ արգելառիթները հեռացւում են. ինչ որ չըծխած, արթուն ժամանակ քեզ չնչին էր թւում, կրկին նշանաւոր է երևում. ինչ որ մութ էր, այլևս այգպէս չի ներկայանում. ընդդէմախօսութիւններն անյայտանում են և դու շարունակում ես գրել, և գրում ես սրագ ու շատ:

IV

«Բայց միթէ այգպիսի փոքր ու չնչին փոփոխութիւնները, որպիսիք տեղի են ունենում ծխախոտի և գինու չափաւոր գործածութիւնից, կարող են առաջ բերել որևէ նշանաւոր հետեանքներ: Հասկանալի է, որ եթէ մարդս շատ ափիօն կամ լաշէշ է ծխում, հարբում է զինքով այնչափ, որ ընկնում և կորցնում է գիտակցութիւնը, այդ տեսակ հարբեցութեան հետեանքները կարող են շատ նշանաւոր լինել. բայց այն, երբ մարդս գինու կամ ծխախոտի թեթեւ ազդեցութեան տակ է գտնւում, չի կարող սրևէ նշանաւոր հետեանք ունենալ» . — այստէ՛ն են սուսմ սովորաբար: Մարդկանց թւում է, որ փոքր թունաւորումն, գիտակցութեան փոքր չափով խաւարումն չի կարող նշանաւոր ազդեցու-

թիւն առաջ բերել: Բայց մտածել այսպէս, նշանակում է ընդունել միայն, որ ժամացույցին վնասակար կարող է լինել քարին գարկւիլը, իսկ եթէ մի փոքրիկ բան գցենք նրա մեքենաների մէջ, չի կարող վնասել նրան:

Ձէ որ մարդկային կեանքը ղեկավարող գլխաւոր աշխատանքը ոչ թէ ձեռքերի, ոտների և մէջքի շարժողութեան, այլ գիտակցութեան մէջն է: Ձեռքով կամ ոտքով մի բան կատարելու համար, նախ հարկաւոր է, որ որս լինի փոփոխութիւն առաջ գալ մեր գիտակցութեան մէջ: Ահա այդ փոփոխութիւնն է սրտում մարդու բոլոր լաշարդական գործունէութիւնը: Իսկ այդ փոփոխութիւնները լինում են շատ մանրիկ և համարեա աննկատելի:

Բրիւլլով ուղղեց աշակերտի նկարի ուրուագիծը: Աշակերտը — տեսնելով փոխւած ուրուագիծն՝ ասաց. — Այ քեզ բան, հագիւ միայն փոքրինչ ձեռք տւիք նկարիս և բոլորովին ուրիշ բան դարձաւ: Բրիւլլովը պատասխանեց. «Գեղարեստն այնտեղից է սկսւում, որտեղից սկսւում է «փոքրինչը»:

Այս բանաձևը զարմանալի ճիշտ է, ոչ թէ միայն գեղարեստի, այլ ամբողջ կեանքի վերաբերմամբ: Կարելի է ասել, որ ճշմարիտ կեանքը սկսւում է այնտեղ, որտեղից սկսւում է «փոքրինչը», այնտեղ, ուր տեղի ունեն մեզ «փոքրինչ»

երևցող՝ հազիւ նշմարելի փոփոխութիւններ: Նըշմարիտ կեանքը ոչ թէ այնտեղ է կատարուում, ուր տեղի ունին մեծամեծ փոփոխութիւններ, ուր փոխադրուում և շնդհարուում, կռուում և իբար սպանում են մարդիկ, այլ նա կատարուում է այնտեղ, ուր որ տեղի ունին անսահման փոքրիկ փոփոխութիւններ:

Բասկոյնիկովի իսկական կեանքը այն ժամանակ չէր կատարուում, երբ նա սպանում էր պառաւին կամ նրա քրոջը: Սպանելով պառաւին և մանաւանդ քրոջը, նա իսկական կեանքով չէր ապրում, այլ գործում էր որպէս մեքենայ, անում էր այն, ինչ որ չէր կարող չանել. պարպում էր այն փամփուշտը, որը վաղուց դրւած էր նրա մէջ: Պառաւի մէկը սպանւած է, միւսը կանգնած նրա առաջ, իսկ կացինն էլ ձեռքին է:

Բասկոյնիկովի իսկական կեանքը կատարուում էր ոչ թէ այն ժամանակ, երբ նա հանդիպեց պառաւի քրոջը, այլ այն ժամանակ, երբ նա դեռ ոչ մէկին չէր սպանել, երբ դեռ ուրիշի բնակարան չէր մտել սպանութիւն կատարելու մտքով, երբ ձեռքին կացին և վերարկուի վերայ չունէր այն հանգուցը, որից կախում էր կացինը: Այլ այդ կեանքը կատարուում էր այն ժամանակ, երբ նա պառաւի մասին չէր էլ մտածում. այլ պառկած գահաւորակի վերայ իւր բնակարանում, մտածում

էր ոչ թէ պառաւի մասին, կամ թէ արդեօք կարելի է մի մարդու կամքով ջնջել աշխարհի երեսից միւս աւելորդ և վնասակար մարդուն, այլ մտածում էր. --- արդեօք պէտք է, որ ինքն ապրի Պետերբուրգում, պէտք է արդեօք մօրից փող վերցնել թէ ոչ և միւս՝ պառաւի հետ ոչ մի առջնչութիւն չունեցող խնդիրների մասին: Եւ ահա հէնց այդ ժամանակ, կենդանական գործունէութիւնից միանգամայն անկախ շրջանում, վճուում էին այն խնդիրները, կըսպանի նա արդեօք պառաւին, թէ ոչ: Այս հարցերը վճուում էին ոչ թէ այն ժամանակ, երբ նա, սպանելով պառաւներից մէկին, կացինը ձեռին կանգնած էր միւսի առաջ, այլ այն ժամանակ, երբ նա ոչ թէ գործում, այլ մտածում էր միայն. երբ գործում էր միայն նրա գիտակցութիւնը և այդ գիտակցութեան մէջ կատարուում էին հազիւ նշմարելի՝ փոքրիկ փոփոխութիւններ: Եւ ահա հէնց այդ ժամանակն է աւելի նշանաւոր և կարևոր լինում մտքի պարզութիւնը՝ արծարծւած խնդիրը վճուելու համար: Ահա հէնց այդ ժամանակ մի բաժակ զարեշուր և ծխած մի հատիկ պապիրոսը կարող են արգելք լինել խնդրի վճուին, կարող են հեռացնել այդ վճիռը, խլացնել խղճի ձայնը, նպաստել խնդրի լուծման յօգուտ ստոր՝ կենդանական բնութեան, ինչպէս այդ տեղի ունեցաւ Բասկոյնիկովի հետ:

Հագիւ նշմարելի փոփոխութիւններ, մինչդեռ հէնց նրանցից են առաջ գալիս ամենավիթխարի, սուկալի՝ հետեւանքներ: Նրանցից, ինչ որ տեղի կունենայ, երբ մարդս վճռեց ու սկսեց գործել, կարող են փոխել նիւթական շատ ու շատ բաներ, կարող են կործանուել տներ, հարստութիւններ, մարդկանց մարմիններ և այլն, բայց մարդուս գիտակցութեան մէջ բուն դրածից աւելին՝ երբէք չի կարող լինել: Պատահելիքի սահմանները միշտ դրւած են գիտակցութիւնից:

Բայց գիտակցութեան շրջանում տեղի ունեցող հագիւ նշմարելի փոփոխութիւններէից կարող են առաջ գալ իրենց նշանակութեամբ աներևակայելի հետեւանքներ, որոնց համար սահմաններ չըկան:

Թող չըկարծեն, որ ասածներս որևէ աւրնչութիւն ունին կամքի ազատութեան կամ զէտերմիւնիզմի վերաբերեալ խնդիրների հետ: Այս աւարկաների մասին խօսակցութիւնները միանգամայն աւելորդ են նպատակիս և առհասարակ որ և է խնդրի համար: Չը վճռելով այն խնդիրը, թէ արդեօք մարդս կարող է վարել այնպէս, ինչպէս ինքն է կամենում (խնդիր, որն ըստ իս սխալ է դրւած), ես ասում եմ միայն այն, որ մարդկային գործունէութիւնը որովհետև որոշոււմ է նրա գիտակցութեան մէջ կատարւած չնչին փոփոխու-

թիւններով (միւսնոյն է ընդունում ենք արդեօք, թէ չենք ընդունում կամքի ազատութիւն կոչւած բանը), ապա ուրեմն պէտք է անանձնապէս ուշադիր լինել այն դրութեան, երբ արտայայտոււմ են այդ չնչին փոփոխութիւնները, ճիշտ այնպէս՝ ինչպէս որ հարկաւոր է ուշադիր լինել դէպի այն կշեռքի դրութիւնը, որով մենք իրեր ենք կշուում: Որքան այդ կախած է մեզանից, պէտքէ աշխատել՝ զնել մեզ և ուրիշներին այնպիսի պայմաններում, որ չըխանգարին մտքի նրբութիւնն ու պարզութիւնը, որոնք հարկաւոր են գիտակցութեան կանոնաւոր գործունէութեան համար և ոչ թէ հակառակ վարելի, ջանալով դժւարացնել և շփոթել գիտակցութեան այդ աշխտասանքը հարեցուցիչ նիւթեր գործածելով:

Չէ որ մարդս հոգևոր և կենդանական էակ է: Մարդուն կարելի է ղեկավարել՝ ազդելով նրա հոգու վրայ և կարելի է ղեկավարել ազդելով նրա մարմնի՝ կենդանականի վերայ: Ճիշտ նոյն ձևով, ինչպէս որ ժամացույցը կարելի է շարժել սլաքով և գլխաւոր անւով: Ինչպէս որ ժամացույցի մէջ աւելի լարմար է գործել ներքին կազմութեամբ (մեխանիզմով), այնպէս էլ մարդուս — մեզ էամ այլոց — աւելի լարմար է ազդել գիտակցութեան միջոցով: Ինչպէս որ ժամացույցի մէջ պէտք է հսկել մեխանիզմի վերայ, որով աւելի դիւրին է

շարժել այն, այնպէս էլ մարդու մէջ պէտք է պահպանել գիտակցութեան մաքրութիւնն ու պարզութիւնը, որովհետեւ նրանով ամենադիւրին գործն է մարդուս ղեկավարելը. սրանում կասկած չի կարող լինել և բոլոր մարդիկ էլ գիտեն այս: Բայց ստեղծուած է մեզ խաբելու պահանջ. մարդիկ շատ էլ չեն ուզում, որ նրանց գիտակցութիւնը կանոնաւոր գործէ, այլ ցանկանում են, որ օրինաւոր լժի այն, ինչ որ իրենք են անում և գիտակցաբար գործ են անում այնպիսի նիւթեր, որոնք խանգարում են գիտակցութեան կանոնաւոր աշխատանքը:

V

Խմում և ծխում են ոչ թէ այնպէս՝ — տիրութիւնից, ոչ թէ քէֆի համար, ոչ թէ այն պատճառով, որ հաճելի է, այլ նրա համար, որ խլացնեն իրենց մէջ խիղճը: Եւ եթէ այդպէս է, ուրեմն ո՞րքան սոսկալի պիտի լինին նրա հետեւանքները: Իրաւ, երևակայեցէք, ինչի՞ նման կըլինէր մի շինութիւն, որը մարդիկ շինէին ոչ թէ ընդունւած կանոնով, որով պահանջուած է կառուցանել պատերն ուղղահայեաց, ուղիղ գծով, չափելով ուղղազիծ մարմնով և անկիւնները՝ ուղղանկիւն անկիւնաչափով, այլ պատերի ուղղութիւնը որոշելու համար գործածէին ճկուն մար-

մին, որ ընդունակ լինէր ամեն ուղղութիւն ընդունելու պատերի անհարթութեան վերայ, իսկ անկիւններն էլ չափէին մի այնպիսի անկիւնաչափով, որը ամեն տեսակ սուր ու բութ անկիւններին հաւասարէր ու լարմարէր:

Բայց չէ՞ որ մեզ հարբեցնելու շնորհիւ նոյն բանն է կատարուած կեանքի մէջ: Ոչ թէ կեանքն է կատարուած խղճի համաձայն, այլ խիղճն է ճշկուած կեանքի համաձայն:

Այդ տեղի ունի անհասանելի կեանքում. այդ նոյնը տեղի ունի և ամբողջ մարդկութեան կեանքում, որը կազմւած է առանձին անձերի կեանքերից:

Որպէսզի հասկանալ կարողանանք մեր գիտակցութիւնն այդպէս ըթացնելու ամբողջ նշանակութիւնը, թող իւրաքանչիւր մարդ լաւ լիշի իւր հոգեկան կացութիւնն իրեն կեանքի իւրաքանչիւր շրջանում: Ամէն մարդ կըգտնի, որ կեանքի իւրաքանչիւր շրջանում նրա առաջ կանգնած էին բարոյական որոշ խնդիրներ, որոնց վերաբերմամբ նա պէտք է վճիռ տար, որոնցից և կախւած էր նրա կեանքի ամբողջ երջանկութիւնը: Այդ խընդիրները վճռելու համար հարկաւոր է լարել ուշադրութիւնն աւելի մեծ չափով: Ուշադրութիւն լարելը կազմում է աշխատանք: Իւրաքանչիւր աշխատանքի ժամանակ, մամաւանդ նրա սկզբին՝ կալ

մի շրջան, երբ աշխատանքը թուում է ծանր, տանջող և մարդկային թուլութիւնը թելադրում է ցանկութիւն՝ թողնել այդ աշխատանքը:

Սկզբում Ֆիզիքական աշխատանքը միշտ չարչարանք է թուում. բայց աւելի մեծ չարչարանք է թուում մտաւոր աշխատանքը: Ինչպէս Լէսսինգն է ասում, մարդիկ մի յատկութիւն ունին՝ — « դադարում են մտածելուց, հէնց որ մտածելը դժուարութիւններ է ներկայացնում », հէնց այն ժամանակ, կաւելացնեմ ես, « երբ մտածելը սկսում է արդիւնաւէտ դառնալ »: Մարդս զգում է, որ իւր առաջ դրւած խնդիրների լուծումն պահանջում է լարւած, յաճախ ծանր աշխատանք և ցանկութիւն է առաջ գալիս այդ բանից խոյս տալու (ծլւելու): Եթէ նա չունենար իրեն հարբեցնելու ներքին միջոցներ, նա չէր կարողանալ արտաքսել իւր գիտակցութիւնից իրեն առաջ դրւած խնդիրներն և կամայ ակամայ հարկադրւած կըլինէր վճռելու այն: Եւ ահա մարդս գտնում է նրանց վանելու միջոցը, և հէնց որ նրանք նորից գլուխ են բարձրացնում, իսկոյն դիմում է գիտցած միջոցին և գործ է դնում այն: Հէնց որ վճռելու հերթական խնդիրները սկսում են տանջել նրան, մարդս իսկոյն դիմում է այդ միջոցներին և գլուխ է պրծացնում շփոթող խնդիրների առաջ բերած անհանգստութիւնից: Գիտակցութիւնը դադարում է նրանց լուծումը

պահանջելուց և չլուծւած խնդիրները մնում են առկախ մինչև հետևեալ սթափումն: Բայց հետևեալ սթափման ժամանակ կրկնում է նոյնը և մարդս ամիսներով ու տարիներով, երբեմն ամբողջ կեանքի ընթացքում շարունակում է կանգնած մնալ նոյն բարոյական խնդիրների առաջ՝ ոչ մի քայլ առաջ չըգնալով նրանց լուծելու համար, մինչդեռ բարոյական խնդիրներ լուծելու մէջն է կայանում կեանքի ամբողջ շարժումը:

Կատարում է միևնոյն երևոյթը, ինչ որ տեղի կունենար, եթէ մարդս պղտոր ջրի միջից աշխատէր, ցանկանար տեսնել ջրի յատակը՝ հանելու այնտեղից թանկագին մարգարիտը, բայց չուզեալով մտնել ջրի մէջ, գիտակցաբար խառնէր և պղտորէր ջուրը՝ — հէնց որ նա պարզել սկսէր: Հարբեցող մարդը շատ անգամ ամբողջ կեանքի ընթացքում կանգնած է մնում անշարժ, նոյն՝ մի անգամ հերացրած՝ մուլթ, հակասող աշխարհայեցողութեամբ, սթափւելու իւրաքանչիւր դէպքում դէմ ընկնելով այն պատին, որին դէմ էր ընկել 10 - 20 տարի առաջ, և որը ոչնչով չի կարելի ծակել, որովհետև նա գիտակցաբար բթացնում է մտքի այն սուր ծայրը, որով միայն կարող էր ծակել պատը:

Թող ամեն ոք լիշի իրեն այն շրջանում, երբ նա խմում և ծխում էր, և թող նոյնը ստուգի

այլոց վերայ և իւրաքանչիւրը կը նշմարի մի մըլ-տական գիծ, որով հարբեցող մարդիկ տարբերուում են այդ արատներց ազատ մարդկանցից. որքան աւելի է հարբում մարդս, նա բարոյապէս այնքան աւելի անշարժ է մնում:

Ինչպէս մեզ նկարագրում են, մասնաւոր անհատների համար սոսկալի են յաշիշի և ամփօնի գործածութեան հետեանքները. սոսկալի են մեզ ծանօթ օղու գործածութեան հետեանքները մշտական հարբեցողների համար, բայց անհամեմատ աւելի սոսկալի են ամբողջ հասարակութեան համար այն բանի հետեանքներն, ինչ որ նոքա անվնաս են համարում, այնէ՛ օղու, գինու, գարեջրի, ծըխախոտի չափաւոր գործածութիւնը, որին անձնատուր է լինում մարդկանց մեծամասնութիւնն և մանաւանդ մեր աշխարհի՝ այսպէս կոչւած՝ կրթւած շրջանները: Այդ հետեանքները սոսկալի պիտի լինին, եթէ ընդունենք այն, ինչ որ չի կարելի չընդունել, որ հասարակութեան ղեկավարող գործունէութիւնը՝ — քաղաքական, գիտական, վարչական, գրական, գեղարուեստական և այլն, գլխաւորապէս կատարուում է աննօրմալ, հարբած դրութեան մէջ եղած մարդկանց ձեռքով: Սովորաբար ենթադրուում է, թէ այն մարդը, որը, ինչպէս և մեր ունեւոր դասակարգերի մեծամասնութիւնը, գործ է ածում սպիր-

տային խմիչքներ կերակուր ընդունելու իւրաքանչիւր դէպքում, գտնուում է հետեւեալ օրը, իւր աշխատութեան ժամերի միջոցին միանգամայն արթուն դրութեան մէջ. բայց այդ բոլորովին սխալ է: Մի մարդ, որ նախընթաց երեկոյին խմել է մի շիշ գինի, մի բաժակ օղի, կամ երկու թաս գարեջուր, գտնուում է գրգուռելուն յաջորդող թմրութեան ճնշման տակ և այդ պատճառով մտաւորապէս ընկճւած դրութեան մէջ, որն աւելի սաստկանում է ծխելով: Որպէս զի միշտ չափաւոր ծխող և խմող մարդը կարողանայ բնական վիճակի բերել իւր ուղեղը, նա պէտքէ ամենաքիչը, մի շարաթից աւելի գինի չը խմի ու չը ծխի*.

* Բայց ինչո՞ւ չըծխող և չըխմող մարդիկ մտաւոր և բարոյական աւելի ստոր առտիճանի վրայ են գանձուում, քան ծխող ու խմող մարդիկ: Եւ ինչո՞ւ խմող և ծխող մարդիկ յաճախ արտայայտում են ամենաբարձր մտաւոր և հոգեկան յատկութիւններ:

Սորա պատասխանն այս է, որ մենք չըգիտենք այն բարձր աստիճանը, որին կըհասնէին ծխող և խմող մարդիկ, եթէ նրանք չըծխէին և չըխմէին: Իսկ այն հանգամանքից, որ ստորացուցիչ հարբեցողութեան ենթակայ մարդիկ այնուամենայնիւ արտադրել են մեծ գործեր, մենք կարող ենք եզրակացնել միայն, որ նրանք աւելի մեծ գործեր կըկատարէին, եթէ չըհարբէին: Շատ հաւանական է, որ ինչպէս ասում էր ծանօթներէցս մէկը, Ամնտի գրեթէ գրեւծ էին յինիլ այն զիտի տարբերակ

խկ այդ երբէք տեղի չէ ունենում. այնպէս որ, մեր աշխարհում՝ թէ ալրոց կառավարող, թէ սովորեցնողները, թէ կառավարող և թէ սովորող մարդկանց միջոցով տեղի ունեցածների մեծ մասը կատարում է հարբած ժամանակ:

Թող հանաք կամ չափազանցութիւն չըհամարեն այս. մեր կեանքի այլանդակութիւնն ու անմտութիւնը գլխաւորապէս առաջ է դալիս այն մշտական հարբած դրութիւնից, որի մէջ ընկնում է մարդկանց մեծամասնութիւնը: Միթէ կարելի բան է, որ չըհարբած մարդիկ հանգիստ կերպով անէին այն, ինչ որ կատարում է մեր աշխարհում սկսած էյֆեյի աշտարակից՝ մինչև ընդհանուր գինւորագրութիւնը: Սուանց որևէ կարևորութեան կազմում է ընկերութիւն, ժողովում է դրամագլուխ, մարդիկ աշխատում են, լատակազծեր կազմում, միլիոնաւոր աշխատանքի օրեր և միլիոնաւոր և վառ լեզուով, եթէ նա այնքան շատ չըծխէր: Երկրորդ՝ չըպէտրէ մոռանալ և այն, որ մարդս որքան ստոր է կանգնած մտաւորապէս և բարոյապէս, այնքան բիշ է զգում գիտակցութեան և իւր կեանքի անհամբարաշուծիւնն և աւելի բիշ կարիք է զգում հարբելու և հէնց այդ պատճառով էլ տեղի է ունենում այն երևոյթը, որ ամենազգայուն կազմաւորները նրանք են, որոնք հիւանդութեան չափ զգում են կեանքի և խղճի անհամբարաշուծիւնն և անձնատուր լինելով թմրեցուցիչ միջոցների, մեռնում ու կորչում են նրանց շնորհիւ:

Լարփութ երկաթ է ծախսուում մի աշտարակ շինելու, և միլիոնաւոր մարդիկ իրենց պարտականութիւն են համարում բարձրանալ այդ աշտարակի գլուխը, լինել այնտեղ և իջնել լետ և այդ աշտարակի շինութիւնն ու մարդկանց այցելութիւնը ուրիշ ոչ մի դատողութիւն առաջ չի բերում, բացի ուրիշ տեղերում աւելի բարձր աշտարակներ շինելու ձգտումից:

Արթուն, չըհարբած մարդիկ կարող են այդ անել: Կամ մի այլ բան. Եւրոպական բոլոր ազգերն արդէն տասնեակ տարիներ զբաղւած են մարդկանց կոտորելու ամենալաւ միջոցներ հնարելով և սպանութիւն սովորեցնելով չափահաս բոլոր երիտասարդ մարդկանց: Ամենքն էլ գիտեն, որ բարբարոսների որևէ յարձակումն տեղի ունենալ չի կարող, որ սպանութեանց պատրաստութիւններն ուղղւած են քրիստոնեայ ժողովուրդների կողմից իրար դէմ: Ամենքն էլ գիտեն, որ դա ծանր, ցաւալի, անյարմար, աւերիչ, անբարոյական, անասուած և անմիտ բան է և ամէնքն էլ պատրաստուում են փոխադարձ սպանութեան համար: Մի քանիսը հնարում են քաղաքական գանազան կոմբինացեաներ (համախմբումներ), թէ ով ում հետ պէտք է դաշնակից լինի և որոնց պէտք է կոտորի: Միւսներն իշխում են սպանութեան համար պատրաստուողների վրայ. երրորդ մասն էլ ակամայից՝ խղճի և գիտակցութեան հա-

կառակ՝ ենթարկուում է կոտորածի այդ նախապատ-
րաստութեանց: Միթէ արթուն (ժուժկալ) մար-
դիկ կըկարողանային այսպիսի բան անել: Միայն
հարբած և երբէք չըսթափւող մարդիկ կարող են
անել այդ գործերն և ապրել կեանքի և խղճի այն
սոսկալի հակասութեան մէջ, որում ապրում են
մեր աշխարհի մարդիկ ոչ թէ միայն այս, այլ և
միւս բոլոր դէպքերում:

Ինչ թւում է, որ մարդիկ խղճի պահանջնե-
րի և իրենց կենցաղավարութեան այսպիսի հակա-
սութեանց մէջ երբէք չեն ապրել:

Մեր ժամանակի մարդկութիւնը կարծես թէ
մի ինչ որ բա՛րց կպել՝ բռնւել է: Կարծես թէ
կայ մի ինչ որ արտաքին պատճառ, որն արգելք
է դառնում նրան հասնելու այն դրութեան, որ
լատուկ է նրա գիտակցութեան:

Եւ դարուս՝ թէ ոչ միակ, գոնէ գլխաւոր պատ-
ճառը հարբեցութեան ֆիզիքական այն դրութիւննէ,
որի մէջ գինով և ծխախոտով դնում է իրան աշ-
խարհի մարդկանց մեծամասնութիւնը:

Այդ մեծ չարիքից ազատուիլը մարդկային կեանքի
դարագլուխ կը լինի և կարծէք այդ դարագլու-
խը սկսում է:

Չարիքը ճանաչուած է:

Հարբեցուցիչ միջոցների գործածութեան վերաբե-
րութեամբ գիտակցութեան մէջ արդէն կատարուել

է փոփոխութիւն:

Մարդիկ հասկացան նրանց վնասը և սկսում են
մատնանիչ լինել նրա վրայ և գիտակցութեան մէջ
տեղի ունեցած աննկատելի փոփոխութիւնը անկաս-
կած առաջ կըբերի մարդկանց ազատուիլն հարբեց-
նող միջոցներից:

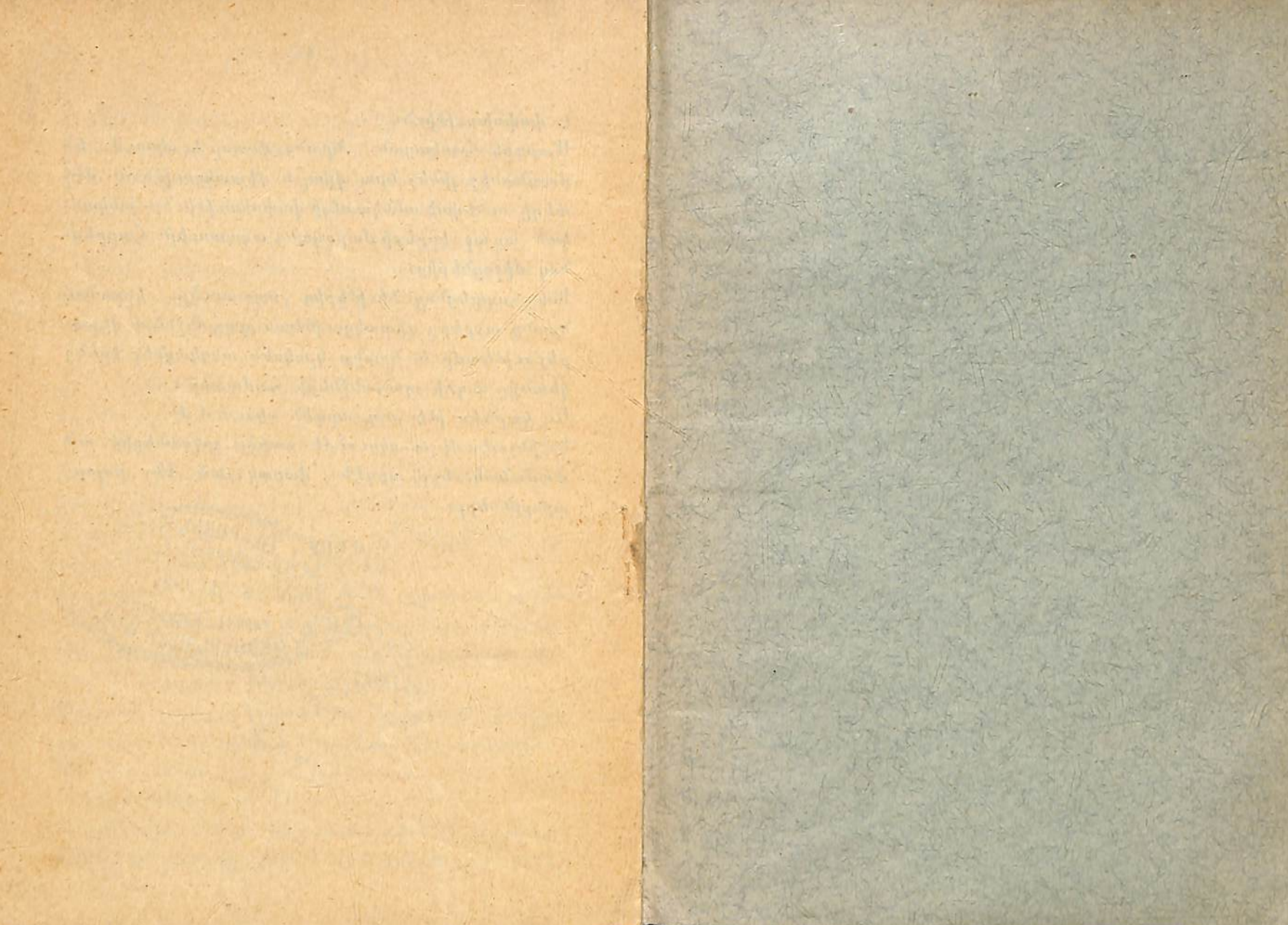
Իսկ հարբեցնող նիւթերից ազատուիլը կըբանայ
նրանց աչքերը գիտակցութեան պահանջների վերա-
բերութեամբ և նրանք կըսկսեն անցկացնել իրենց
կեանքը խղճի պահանջների համաձայն:

Եւ կարծես թէ այդ արդէն սկսում է:

Եւ ինչպէս միշտ՝ սկսում է բարձր շրջաններից այն
ժամանակ, երբ արդէն վարակուած են բոլոր
ստորինները:

406

12013

« Ազգային գրադարան

NL0235054

